

הרב חיים סבתו

הזמה עצמית בעדים זוממין

הגמרא במסכת מכות דף ג. אומרת: "אמר רב יהודה אמר רב, עד זומם משלם לפי חלקו. מאי משלם לפי חלקו... אמר רבא באומר עדות שקר העדתי. כל כמיניה, כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. אלא באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני. כמאן, דלא כר"ע. דאי כר"ע הא אמר אף אינו משלם על פי עצמו. אלא, באומר העדנו והוזמנו בב"ד פלוני וחויבנו ממון. סד"א כיון דלחבריה לא מצי מחייב ליה איהו נמי לא מחייב, קמ"ל".

ותמהו התוס' שם בד"ה "באומר עדות שקר העדתי": "לכאורה משמע דכי אמר הכי משלם חלקו דא"כ בקש להפסיד ממון חברו בעדותו. ולא נראה, דהא ליתא מאן דמשלם ממון אלא א"כ הוזם במקום פלוני עמנו הייתם!" ולכן פירשו הגמרא באופן אחר: "... לכך יש לפרש עדות שקר העדתי ושוב הוזמנו שניהם וכו' "ע"ש.

כלומר, התוס' אינם מוכנים לקבל שהיה אפילו רעיון כזה שעד שאמר 'עדות שקר העדתי', ישלם מחמת שהזים את עצמו.

אבל המעיין בשאר הראשונים על הסוגיא (ה"ח, הרמב"ן והריטב"א) יראה שהם הבינו את הגמרא כפשט לשונה, שסברה לומר שבעקבות דברי העד, 'עדות שקר העדתי', ישלם חלקו כעד זומם. ולכן הקשתה "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" ואם כן, עדותו השניה שסותרת הראשונה אינה נשמעת:

ולכאורה קשה: מדוע נזקקה הגמרא לקושגא זוף? יכלה לומר, שלא יתכן שישלם כיון שאין עדים נעשים זוממין על פי עצמן אלא על פי עדות אחרים בטענת "עמנו הייתם".

הרמב"ן בחידושו למכות כתב שעדים שאומרים שקר העדנו, אף שאינם נאמנים לשנות דבריהם שהרי ההלכה היא "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", אף על פי כן, חייבים לשלם מדינא דגרמי ולא גרע מדן את הדין וכו'. וא"כ, מהו שהקשתה הגמרא: "כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", הרי יכלה להסביר שהתשלומים שעד זומם משלם לפי חלקו בדברי רב, הם מדינא דגרמי?

מסביר הרמב"ן, שכונת הקושיא היא שאין אוקימתא זו פירוש נכון לדברי רב לפי שרב אמר ש"עד זומם משלם לפי חלקו" ולפי אוקימתא זו התשלומין אינם מדין תשלומי עדים זוממין אלא מדין גרמי.

וכתב הטור חושן משפט סימן ל"ח: "אם אמרו עדים: 'שקר העדנו', כתב ר"ח לא מבעיא שאין משלמין עפ"י עצמן אלא אפילו העדות שהעידו נכונה חשבינן ליה ומתקימת. שכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד."

וכתב הב"י שם: "וכתב במישרים נ"ב ח"ו, והא דאמר אין משלמין על פי עצמן דוקא כשאמרו העדנו בב"ד והוזמנו ולא נגמר הדין לחייבנו ממון והאמת העדנו, אבל אמרו העדנו שקר, משלמין על פי עצמן למאן דדאין דינא

דגרמי שאין זה קנס. וכך כתב הרא"ש בתשובה וכו' ולא ידעתי למה כתב רבינו (הטור) זה (שקר העדנו) בשם ר"ח דהא גמרא ערוכה היא. ואפשר שגירסא אחרת נזדמנה לו שלא היה הדבר כ"כ מפורש". עכ"ל הב"י.

וכתב הדרכי משה שם על דברי ב"י אלה: "ולא ידעתי מה קשה לו דהא לא איתא בגמרא אלא שהעדו מתקיימת אבל לא איתא התם שאין משלמין עפ"י עצמן ולכן כתב בשם ר"ח (שאיין משלמין) והרא"ש חולק על זה וס"ל דמשלמין עפ"י עצמן כמ"ש בתשובה כלל נ"ח סי' ו' והביאו בספר מישרים נ"ב ח"ד וכך כתב רבינו לקמן סימן מ"ו. עד כאן דברי הדרכי-משה:

כלומר, הד"מ מפרש דברי הר"ח והטור בשמו כבאים לחלוק על דין הרא"ש ורבינו ירוחם, ולפטור את העדים אף מדינא דגרמי:

והרמב"ם בהלכות עדות פרק י"ח הלכה ח' כתב: "חייב העדים זוממין לשלם במקום שחייבים לשלם קנס הוא. ולפיכך אין משלמין על פי עצמן. כיצד, הרי שהעידו ונחקרה עדותן בב"ד ואח"כ אמרו שניהם: 'עדות שקר העדנו ואין לזה אצל זה כלום' או שאמרו 'העדנו על זה בכך וכך והוזמנו' אין משלמין על פיהם. אבל אם אמרו העדנו וכו'".

דהנה, דבריו הראשונים של הרמב"ם קשה להולמם. הוא הביא דוגמא אימתי פטורים משלם עפ"י עצמן, כשאמרו 'עדות שקר העדנו'. והרי על מקרה כזה אמרה הגמרא "כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", וא"כ אין פטורם נובע מדין הודאה בקנס, אלא מכך שאין אנו שומעים כלל לדבריהם האחרונים הבאים לסתור את עדותם הראשונה.

וכתב הלח"מ שם: "בפרק כיצד העדים, אמר רב יהודה אמר רב, עד זומם משלם לפי חלקו וכו' ואמרו שם, מאי משלם לפי חלקו אי לימא וכו' ואמר שם אמר רבא באומר עדות שקר העדתי. והקשו שם: "כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" ופרש"י ז"ל 'וכי הוא יכול לחזור בו ויפטר הנדון משלם' ע"כ. ומשמע, דכיון דאינו נאמן לפטור הנדון אינו מחייב עצמו בכך ומפני כן כתב רבינו שאין משלמין על פי עצמם כשיאמרו שקר העדנו. אבל רבינו ירוחם כתב במישרים נתיב ב' ח"ו דהא דאין משלמין על פי עצמן דוקא כשאמר העדנו בב"ד והוזמנו ואמת העדנו וכו' אבל אמרו העדנו שקר משלמין עפ"י עצמן למאן דדאין דינא דגרמי שאין זה קנס. וכ"כ הרא"ש בתשובות סוף כלל נ"ט וכו' "ע"ש באורך עד סוף דבריו.

הלח"מ הביין שכונת הרמב"ם בדבריו כאן לפטור העדים מדינא דגרמי, ומחלוקת יש בין הרמב"ם לבין הרא"ש ורבינו ירוחם.

והש"ך בשו"ע חו"מ סימן ל"ח הקשה חמש קושיות חזקות על שיטת הד"מ והלח"מ, ותירץ הוא את הרמב"ם באופן אחר. שאת הגמרא יש להבין כשיטת התוס' וביאור דברי ר"ח הוא: "לא מבעיא דאין משלמין עפ"י עצמן" פירוש, שלא נחשוב שיש כאן הזמה עצמית והם חייבו עצמן, אלא שאין משלמין ועוד "שאפילו העדות שהעידו נכונה, השבינן ליה". פירוש, סד"א שאמנם יש דין "כיון שהגיד" אבל סוף סוף כיון שחזרו מדבריהם הראשונים הועילו לענין זה שאם יבואו אחר כך עדים אחרים ויזימו אותם, לא תיחשב הזמתם הזמה. ולכן כתב ר"ח שחידוש הוא שעדות שהעידו נכונה חשבינן להו לענין שאם יזימו אותם אח"כ, תיחשב ההזמה להזמה היות ודבריהם האחרונים

הסותרים עדותם אינם נשמעים כלל בבית-הדין וכאילו לא נאמרו.

ובזה יובן גם הרמב"ם. שכונתו במה שכתב שפטורים הם כדין מודה בקנס אם הודו, היא רק במקרה ואחר הודאתם ששקר העידו יבואו עדים ויזימו אותם. וההסבר הוא שכיון שהודו בקנס, אף שלא היתה כל משמעות לאמירתם השניה, הועילה להיחשב הודאה בקנס בכדי לפטור אותם אם יבואו עדים ויזימום.

אמנם תירוצו של הש"ך טוב, אבל הרמב"ם לא הזכיר 'והזימום' ותוספת היא בדבריו לומר שכונתו שתועיל ההודאה לענין אם יזימום.

(הערה: מש"כ להקשות בשם הש"ך על הרמב"ם איך אפשר לומר שהפטור הוא מדין גמול כשהרמב"ם אומר שהפטור מדין מודה בקנס יש שתירצו ששיטת הרמב"ם שפטורים מדינא דגרמי משום שגרמי הוא קנס ולכך אם הודו פטורים אך גם זה קשה מאד לומר גם אם נסכים שגרמי הוא קנס, שהרי הרמב"ם פותח דבריו בהלכה ואומר: עדים זוממין קנס וכו' לפיכך משמע שהפטור נובע מכך שדין תשלומי עדים זוממין הוא קנס.)

אמנם, לולי דברי הלח"מ. והש"ך, אפשר היה לפרש פירוש חדש כפשט לשונו של הרמב"ם ואתמוך יתדותי בפירוש המאירי למכות ובפירוש רבינו יונתן מלוניל לב"ק. אפשר לפרש דברי הרמב"ם כפשוטם: עדים שאמרו עדות שקר העדנו פטורים מטעם מודה בקנס אבל לולי זאת היו משלמין כדין עדים זוממין. ואף שלא הזימו אותם, הם הזימו את עצמן בכך שאמרו עדות שקר העדנו ונאמנים הם לחייב עצמן. ואף שידועה לנו ההלכה: "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", ומטעם זה אינם נאמנים בדברים האחרונים כלפי הנדון אפשר שכלפי עצמן היו נאמנים ככל הודאת בע"ד לולי היה זה קנס. ואף שאנו יודעים שעדים זוממין אינם נעשים זוממין אלא בטענת 'עמנו היתם' אפשר שזהו דוקא כאשר עדים אחרים מזימין אותם שאז כדי שלא יחשב הדבר להכחשה ול"תרי ותרי" גזקה תורה שדוקא בטענת 'עמנו היתם' יחשבו זוממין (וידוע ביאור הטור). אבל כאשר הם אומרים על עצמם 'שקר העדנו' נחשבים זוממין, והיו חייבים לשלם לולי דין 'מודה בקנס פטור'.

ואל יפלא דבר זה בעינינו שיש מושג של "הזמה עצמית" שהרי הגמרא רצתה לומר שעד זומם משלם לפי חלקו ב'אומר עדות שקר העדתי' ושם לא היתה הזמה על פי עדים וכמו שהתקשה התוס' בזה. ואמנם התוס' עצמו פירש כונת הגמרא באופן אחר אבל הר"ח, הרמב"ן ובפרט הריטב"א פרשו הגמרא כפשטה מדין הזמה עצמית.

ואף שהגמרא דחתה הו"א זו בטענה: "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" אפשר לומר שזהו דוקא בעד אחד משום שאין שייך בו הזמה ולפיכך חדשה הגמרא שלא זו בלבד שאינו מוזם אלא אף אינו חוזר ומגיד וחשבינן עדותו לנכונה (וכדברי הר"ח) אבל בשני עדים שייכת 'הזמה עצמית'.

ואף שכלפי הנדון לא יהיו נאמנים בגלל 'כיון שהגיד' צ"ל 'פלגינן'. כלפי הנדון אין דבריהם האחרונים נשמעים, אבל לחייב עצמן נאמנים משום הודאת בע"ד.

והמאירי במכות כתב בפירושו: "אין משלמין עפ"י עצמן אם אמרו עדות שקר העדנו ובמקום פלוני היינו באותו היום, וכך אם אמרו העדנו והזמנו".

מן המקרה הראשון שהביא, ברורה כונתו להזמה עצמית שהרי הביא טענתו
 "במקום פלוני היינו באותן היום" שהיא טענת הזמה. ואף שאנו כתבנו בדברי
 הרמב"ם שבהזמה עצמית א"צ לטענת 'עמנן היתם' וטענת שקר העדנון תיחשב
 הזמה, העיקרון בדבר המאירי הוא כדברינו ברמב"ם.

והנה כתב רש"י בדף ב' ע"ב "אף איך משלמין עפ"י עצמן - אם הוזמו
 בב"ד ולא הספיק בע"ד להעמידן בדין על הזמתן עד שברחו ובאו בב"ד אחר
 והודו שהוזמו בב"ד פלוני".

והקשה עליו התוס' רי"ד בב"ק דף ה': "וקשיא לי טובא בהאי פירושא,
 שלאחר שהעידו עדים בב"ד יפטר בהודאתו. ראה עדים ממשמין ובאין
 וקדם והודה פטור אבל לאחר שבאו והעידו לא. דא"כ ליתני העידו עדים
 ולא הספיקו לגמור דינו והלך לבי"ד אחר והודה פטור וכ"ש ראה עדים
 ממשמין ובאים. אלא ודאי ממשמין ובאין, דוקא, שעדיין לא העידו, אבל
 לאחר שהעידו לא. וראיתי למפרש אחר שפירש בריש מכות כן: אם אחר גמר
 דין זה שהעידו עליו חזרו והזימו עצמם ואמרו שקר העדנו אין משלמים עפ"י
 עצמם ואע"ג דבאו אח"כ עדים והזימום. וזה נ"ל פתרון יפה, דכיון שקדמו
 הן והודו אע"פ שבאו עדים לאחר מכן פטורין, דמודה בקנס ואח"כ באו
 עדים פטורין".

והנה קושיתו של התורני"ד על רש"י אפשר לתרץ בשני פנים. הקצוה"ח
 תירץ שכיון שלגבי בי"ד אחר לא היתה העדאת עדים, נחשב הדבר למודה בקנס
 אף על פי שבבית הדין הראשון שבאו בו העדים אינו נחשב למודה בקנס.
 והגרנ"ט תירץ שלגבי עדים זוממין יש שני שלבים במשפט. בשלב ראשון דנים
 על הנדון, ובו הזימו את העדים ופטרו את הנדון, ואז הנדון תובע תביעה
 מחודשת את העדים ויש דין חדש על העדים, ולכן, אף שכבר הזימו אותם
 קודם שתבע אותם הנדון עדיין לא היה עליהם דין, ואם הודו נחשבים כמודים
 בקנס. אבל דברי התורני"ד צריכים עיון: מדוע הם נחשבים למודים בקנס אם
 אמרו 'עדות שקר העדתי', שאם אין זה נחשב להזמה, א"כ איך זו גם הודאה
 בקנס ואין לה משמעות לפטור!

ומוכח מכאן שיש גם לתורני"ד יסוד של הזמה עצמית לפחות כדי להחשיבם
 למודים בקנס. ודבריו בודאי הם נגד הש"ך. שהרי הוא הביין בטור וברמב"ם
 שבגלל "כיון שהגיד" לא שומעים את דבריהם שהעידו שקר! וממילא אם יזימו
 אותם, נחשבת ההזמה להזמה. ובתורני"ד מפורש להיפך. ובספר חידושי רבינו
 יונתן מלוניל למסכת ב"ק מצאנו כתוב: "ואם יודו מעצמן אחר שהעידו שעדות
 שקר העידו, אינן נאמנין ותגמר עדותן כאילו לא הודו, ואותו ראובן שהעידו
 עליו ישלם המאתיים זוז, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, והן אינן
 משלמין לו, דמודה בקנס פטור למ"ד עדים זוממין קנסא הוא, ולמ"ד ממונא
 הוא, משלמין הן לו מאתיים זוז והוא אינו משלם כלום".

מפורשים דבריו שיש מושג של הזמה עצמית. ואם אמרו העדים 'שקר
 העדנו' לגבי הנדון אין אנו מתחשבים בדבריהם כלל בגלל ההלכה של 'כיון
 שהגיד' אבל הם פטורים למ"ד קנסא הוא. ולמ"ד ממונא משלמין לו מאתיים
 זוז מדין עדים זוממין! אך מה שכתב שהנדון אינו משלם הוא פלא. שהרי
 יש לנו כלל 'כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד' וע"ע. נמצא, המאירי
 ורבינו יונתן אמרו דבר אחד שיש מושג של הזמה עצמית בעדים האומרים שקר
 העדנו ולמ"ד קנסא הוא פטורים ולמ"ד ממונא חייבים ואין זה מדינא דגרמי
 אלא מעיקר הדין. ודבריו א"א לומר שהתשלום מדינא דגרמי שהרי לשיטתו

הנדון אינו משלם וא"כ לא גרמו לו כל נזק. וא"כ אפשר לפרש בשופט את הרמב"ם כלשונו.

אמנם, עומדים לנגדנו דברי הרמב"ם בפתיחת דיני עדים זוממים בפרק ג"ח מהלכות עדות הלכה א', שם כתב: "מי שהעיד בשקר ונודע בעדים שהעיד בשקר זהו שנקרא עד זומם. ומצות עשה לעשות לו כמה שרצה לעשות בעדותו לחבירו".

מדברנו שכתב "ונודע בעדים שהעיד בשקר" משמע שהזמתו ע"י עדים היא חלק מהגדרת עד זומם. ואולי אפשר לומר שכונתו רק לענין תשלומי עד זומם יוצ"ע.

החנוכיה של הכעש"ם עשויה מליגרון של כסף
(אוקראינה, המאה ה-18)